

Waarom de Wereld toe is
aan een ander economisch
systeem.

Alias Pyrrho

Waarom de Wereld toe is
aan een ander economisch
systeem.

Te beginnen in Nederland.

Schrijver: Alias Pyrrho
Coverontwerp: Yan Krikke
ISBN: 9789402179811
© Alias Pyrrho 2018

Eerdere voorstudies voor dit boek: 'Waarom de wereld toe is aan een Nieuw Economisch Systeem', zijn gepubliceerd in:
2013 EUNOMIA Een utopische economie en staatsbestel.
2014 Een Jihad voor democratie.
2014 Democratie in een digitale wereld.
2015 EUNOMIA Een humane economie en democratie.
2015 Van kapitalisme naar een duurzame economie.
2017 Een Nieuwe Economie.

Inleiding

Waarom?

Landbouwer Van Berkhoven, die zijn bedrijf heeft in het Noord-Hollandse Nieuw-Vennep, laat zijn akker waar hij om de twee jaar suikerbieten op verbouwt een jaartje braak liggen. Even een jaar geen bestrijdingsmiddelen en kunstmest of verse mest uitstrooien wat door ammoniak fijnstof in de atmosfeer brengt; even een jaartje rust voor de grond en de lucht voor natuurlijk herstel. Boer Van Berkhoven hoeft zich geen zorgen te maken over zijn levensonderhoud als hij dit seizoen geen oogst opbrengt. Dat is toch wel bijzonder. Zijn vrouw, twee studerende dochters en een zoontje van tien jaar kunnen doorgaan waar ze mee bezig zijn. Hoe is dat mogelijk? Wie betaalt hun onkosten, de zorgkosten, de verzekeringspremies, de belasting of de wekelijkse boodschappen? Heeft Van Berkhoven dan geen financiële verplichting, zoals de aflossing van leningen aan de bank? Moet hij niet zijn afzetkanalen beschermen die nu door concurrenten worden ingenomen? Van Berkhoven begrijpt die vragen wel, want die komen voort uit de huidige economie, de vrije markt, waarin zoets als een jaar braak laten liggen van een akker niet mogelijk is. Hij zou onmiddellijk zijn faillissement moeten aanvragen en zijn boeltje moeten verkopen. Maar nee, dat was vroeger. In deze nieuwe economie is dat anders. Van Berkhoven wordt voor een jaar kraandrijver in de bouw, dat leek hem wel een leuk beroep om een poosje voor halve dagen uit te oefenen. Halve dagen? Ja, halve werkdagen zijn genoeg om deze

nieuwe economie opgang te houden. Welkom in een donut-economie, die het mogelijk maakt dat boeren een jaartje iets anders gaan doen, zonder zich zorgen te maken over hun gezin, zonder stress over voortgang van hun bedrijf, hun persoonlijk welzijn en over het milieu, om na het volgende jaar het boerenleven gewoon weer op te pakken. Maar eh... wat gebeurt er met het mestoverschot als dat niet over het land wordt verspreid? Zoveel mest is er niet meer in deze nieuwe economie, want het aantal koeien is inmiddels teruggebracht van ruim vier miljoen naar één miljoen en de twaalf miljoen varkens zijn naar twee miljoen stuks gereduceerd en dat is genoeg. Maar... hoe zit het dan met de export van rundvlees, zuivel en kaas? En... hoe... Ja, hoe kan dat allemaal?

Een tijd om na te denken.

Welk economisch idee gaat de 21ste eeuw veranderen? Het is allang geen open vraag meer die vooraanstaande economen bezighoudt, bij het besef dat economische groei, belasting van het milieu en grondstofschaarste problematisch samenhangen. Maar ook het besef dat eeuwige groei op een beperkte planeet ten ene male uitgesloten is. Er moet iets anders bedacht worden wat een oplossing biedt. De nu inmiddels bekende Britse econoom Kate Raworth – die bekend is van de donut-economie - schrijft in haar gelijknamige boek: 'Als er een taak is die aandacht van de eenentwintigste-eeuwse econoom moet krijgen, is het deze: het maken van economische ontwerpen die landen in staat stellen om de groei van het bbp te beëindigen en te leren hoe ze zonder kunnen gedijen.' Wat hier gepresenteerd wordt is zo'n ontwerp voor een nieuwe economie die de wereld moet ontlasten van groei zonder verlies aan welvaart, inclusief de mogelijkheid om binnen de verantwoorde milieuvoetafdruk te blijven. Hoe dat te bereiken is neemt alle bladzijden van dit boek in beslag om die economie niet alleen duidelijk, maar ook aanvaardbaar te maken. In een paar woorden is het een nieuw idee van wetenschappelijke en technologische maakbaarheid met digitale samenspraak die leiden tot economische onafhankelijkheid door zelfvoorziening. Deze slechts weinig zeggende omschrijving kan misschien voldoen om een gesloten economie als een donut voor de geest te halen. Een idee dat volkomen tegengesteld is aan wat thans wordt bijverd in een mondiale uitwisseling van kapitalistische expansie in een voortdurend groeiende

globaliserende markt. Een markt waarin de schaarste wereldwijd is toebedeeld en de verdeling daarvan ten gunste is van de rijke landen. Deze twee verschillende economische uitgangspunten komen, zoals we zullen gaan zien, scherp tegenover elkaar te staan. De ene van hoop op een humane en duurzame toekomst in een wereld van zelfvoorzienende donut-economieën, met wetenschappelijke en hoogtechnologische systemen en een zelfvoorzienende productiecapaciteit. De ander van toenemende bezorgdheid en chronische onzekerheid, geopolitieke spanningen, financiële crisis op crisis en degeneratie van het milieu. De oplossing moet volgens Kate Raworth gezocht worden in regeneratief industrieel design. Ze schrijft: 'En hier ontbreekt het tot nog toe aan. Om dit voor elkaar te krijgen, zal er een nieuwe balans moeten worden gevonden tussen de rollen van de markt, het gemeenschapsbezit en de staat. Het vraagt om een herdefiniëring van het doel van het bedrijfsleven en de functie van de financiële sector. En het vraagt om rekenkundige eenheden die regeneratieve successen tot uitdrukking brengen en belonen. Het werken aan dit herontwerp is in de eenentwintigste eeuw zonder meer een van de meest opwindende mogelijkheden voor economen. En het is – zoals je in een complexe en zich ontwikkelende economie mag verwachten – een proces van herontwerpen dat niet gebaseerd is op theorieën uit handboeken, maar op de innovatieve experimenten van degenen die eraan werken.' Dat klinkt op zich goed, zo'n donut-economie, maar wat houdt het idee concreet in? Iedereen kent de donut wel, het bekende Amerikaanse zoete broodje, dat ironisch genoeg uit dit orthodox kapitalistisch land als metaforisch rolmodel voor een

nieuwe economie mag optreden. Een gesloten ronde ring, met aan de buitenrand het ecologische plafond en aan de binnenrand een sociale vloer, met in het gat van de ring de onaanvaardbare armoede en schending van mensenrechten. De donut zelf staat voor een duurzame en rechtvaardige samenleving. Hoe vullen we de donut verder in om dat waar te maken? Het is een taak die in deze eeuw gestalte moet krijgen, en wel zo snel mogelijk zolang de ecologische tijdbom nog even doortikt.

De grenzen aan de groei.

Waarom de wereld toe is aan een nieuw economisch systeem laat zich eigenlijk wel makkelijk verklaren. Er zijn twee goede redenen. Het kapitalisme gaat aan haar succes ten onder door een opstapeling van problemen die onoplosbaar zijn, omdat deze veroorzaakt worden door de mechanismen die het systeem zelf opwekt, die niet te veranderen zijn, dan alleen door een transitie naar een ander economisch systeem. En om iedereen daarvan te overtuigen dat de wereld toch echt aan een ander volkomen nieuw economisch concept toe is, zullen de zestien nadelige externaliteiten (bijwerkingen) overduidelijk aantonen, dat een radicale omvorming dringend noodzakelijk is. De belangrijkste bijwerking is de milieuvervuiling die niet in het liberale marktmodel als kostenpost is opgenomen. Het prijsmechanisme is streng op winst gericht en niet op dergelijke onkosten. Dit is op zich al een voordehand liggende reden om het over de noodzaak van een ander economisch model te hebben, met andere mechanismen die sterk afwijken van het huidige systeem, omdat de zorgen daarover zich zowel humanitair alsook voor het natuurlijke milieu zich blijven ophopen. Hoewel er thans nog weinigen zijn die het milieuprobleem als bangmakerij wegzuiven en er in veel landen een serieus begin wordt gemaakt om te voldoen aan het Parijse akkoord, beseft men nog maar half wat er op dit moment aan de hand is. Het is een problematiek die zich toespitst op economische groei en de intrinsieke drijfveren van meer omzet, meer winst, hoger rendement en kostenreductie. De globalisering dwingt in alle sectoren tot schaalvergroting omdat de

markt daar kansen voor biedt. Dat waren altijd prima eisen voor een gezonde economie, maar daar komt nu toch resoluut een eind aan. Een enkel voorbeeld uit de praktijk maakt al direct duidelijk welk hels dilemma er ontstaat wanneer de grenzen aan de groei zijn bereikt. Want dit vrije marktsysteem kan niet functioneren met een nulgroei resultaat en tevens vitaal te blijven. Wie dat inziet kampt met een nijpend probleem en wie meent de oplossing te vinden in het krampachtig bijsturen en verbeteren van details waar het catastrofaal mis dreigt te gaan, ziet nog maar de helft van de ernst van de totale problematiek. Het is voor prominente economen allang geen vraag meer of nationale politieke bijsturing de vele problemen kan oplossen, of dat er toch een radicale wending moet komen in het economische systeem zelf, om de beschaving te redden met een duurzaam ontwerp voor onze kinderen en kleinkinderen. Het is een route van levensbedreigende urgentie naar een glashelder ideologisch profiel. De technologie maakt het mogelijk om van een economie van schaarste over te stappen naar een economie van overvloed, waarin volstrekt andere economische wetten gaan heersen. De steeds sneller voortschrijdende digitalisering en robotisering heeft niet alleen gevolgen voor een betere economisch systeem maar eveneens voor een beter milieu. Dus behoudt van welvaart en van welzijn. Die welvaart komt uit een bijna moeiteloze toename van het productievolume, met meer verscheidenheid en een hogere kwaliteit, wat leidt tot duurzaamheid. Hoe? Dat zullen we gaan zien. Het zijn overigens uiterst verwarrende berichten in de media over enerzijds voorspoed door technologie en anderzijds ernstige bedreigingen. Waar zit het probleem en waar de

oplossing? Want hoe verhoudt de economie zich tot de technologie? Mensen die het belang van een betere en zorgeloze toekomst inzien zullen enige moeite moeten nemen om zich te verdiepen in die problematiek; zo lijkt het kwade vanzelf te komen, maar het goede in ieder geval niet. Het eerste deel van dit boek zal overvloedig duidelijk maken dat de problemen zich huizenhoog gaan opstapelen, indien er geen maatregelen genomen worden; problemen die rechtstreeks terug te voeren zijn naar de mondiale liberale markt. Het zal zelfs niet veel moeite kosten de fanatieke voorstanders van dit neoliberalisme daarvan te overtuigen, dat het op dezelfde voet doorgaan een doodlopende weg is. Wie de huidige en toekomstige situatie goed tot zich laat doordringen zal moeten toegeven dat de ingeslagen kapitalistische weg van de economische en financiële markt vastloopt. Dat zal uiteindelijk een wereldomvattende crisis tot gevolg hebben. Omdat dit huidige economische systeem - wat overigens nog steeds voor veel welvaart zorgt - vastloopt in haar eigen mechanismen en geen kant meer op kan, dan alleen de verkeerde kant. Het is goed om daar eerst een concreet en duidelijk voorbeeld van te geven. Neem het vliegverkeer in Nederland als import- en vooral exportland; Schiphol is daarvoor een prima toetssteen. Wel nu, om concurrentieposities te houden moeten vliegtuigmaatschappijen groeien door meer passagiers te vervoeren en hen te verleiden met lage vliegtarieven. De situatie op Schiphol is echter door de veiligheidscommissie als gevaarlijk beoordeeld, de groei moet stoppen. Te veel vliegtuigen bij elkaar in het luchtruim die met hoge frequentie opstijgen en tegelijk landen brengen een onverantwoorde onveiligheid met

zich mee, waarvoor ernstig gewaarschuwd wordt. Daarbij maken de motoren van laagvliegende vliegtuigen zoveel lawaai bij het starten en landen, dat de geluidsnorm ruim wordt overschreden; en bovendien vervuilen ze de lucht met fijnstof door verbranding van kerosine en de uitstoot van CO₂. Geluidshinder in een dichtbevolkte regio, met vervuilde lucht en de uitstoot van koolstofdioxide zijn serieuze bedreigingen voor het milieu en het leefklimaat. Maar vrijwillig krimpen is geen optie om concessies te doen aan de milieuproblemen, want dat staat gelijk aan het aanvragen van faillissementen voor tal van bedrijven, zoals de KLM alsook reisorganisaties die van Schiphol afhankelijk zijn en werkloosheid voor een groot aantal medewerkers op de luchthaven. Ziehier de vrije marktproblematiek in een notendop; de nieuwe vliegtuigen zijn al besteld en die financiële investering verplicht tot aflossing en rente aan kapitaalverschaffers. Die investeringen verplichten tot winst. Die verplichten tot meer vliegbewegingen. Die verplichten tot groei van het aantal passagiers. Maar Schiphol heeft de grens al bijna bereikt, de groei moet stoppen met 500 duizend vliegbewegingen in 2020. Schiphol zit Klem! Ja, maar niet voor de aandeelhouders die hun dividend zullen opeisen - de overheid als grootste aandeelhouder kreeg in 2017 zo'n 172 miljoen euro dividend - niet voor vakantiegangers die de zon wensen op te zoeken, want snoeien in het vakantievliegverkeer dat kan niet, dat groeit met zo'n 5 tot 6 procent per jaar. De CO₂-uitstoot door vakanties was vorig jaar 10 procent hoger dan het jaar ervoor; maar ook niet haalbaar voor zakenmensen die hun mondiale contacten moeten onderhouden; niet meer groeien is geen optie. De CO₂-emissie voor zakelijk

verkeer bedraagt naar schatting ruim 13 megaton per jaar. Dat is evenveel als de CO₂-uitstoot door aardgas van meer dan 4,5 miljoen huishoudens; niet groeien is ondenkbaar voor een bedrijf als Boeing dat verwacht dat Nederland in de komende twintig jaar 7500 vliegtuigen rijker zal zijn; ook niet voor het luchtvrachtverkeer van import- en exportgoederen, vooral van versproducten, zoals zuivel, eieren, groente en fruit, kip, vlees en vis, bloemen en planten die de mondiale markt op moeten. Want juist die producenten op de mondiale markt kunnen of moeten doorgroeien, omdat ook hun aandeelhouders hun dividenden opeisen en banken de aflossing wensen van de leningen voor investeringen met rente. Maar wat nu? De Nederlandse veestapel moet met ruim 40 procent inkrimpen om de klimaatdoelstellingen van Parijs te halen in 2030. De uitstoot van ammonia in mest levert te veel fijnstof en CO₂ op. Dat betekent dat er in 2030 maar 1 miljoen melkkoeien en 3,4 miljoen varkens mogen zijn. Wie ziet dat gebeuren? Nederland heeft nu 4,2 miljoen koeien, 12,5 miljoen varkens en 105 miljoen kippen. Dat aantal kippen zal met een vijfde moeten worden teruggebracht, heeft Natuur & Milieu berekend. Wat er wel gebeurt is het tegenovergestelde. Het gaat goed met de export van Nederlands vlees. Nog nooit werd er zoveel varkensvlees naar China verscheept en na een lange 'vleeshandelsoorlog' met de Verenigde Staten is de eerste lading kalfsvlees via Schiphol per vrachtlucht alweer afgevoerd. Het is de eerste grote zending Nederlands kalfsvlees naar de VS in zestien jaar. De Amerikaanse overheid gaf tot grote vreugde van de Nederlandse vleessector weer groen licht voor handel. De Amerikaanse markt vormt zo een exportpotentieel

van 10.000 ton kilo vlees, oftewel een waarde van 80 miljoen euro. De globalisering heeft voor de vleessector tot een ongekeerde schaalvergroting van geleid. Schiphol zal moeten blijven groeien ondanks het klimaatakkoord in Parijs (waar het vliegverkeer overigens buiten valt). Een doorsnee vleesvarkenshouder heeft tegenwoordig 1.450 varkens. Dat waren er 35 jaar geleden nog 180. Vooral het aantal grote bedrijven, met 7.500 of meer varkens, is de laatste jaren aanzienlijk toegenomen. Maar diezelfde landbouwsector is volgens de stichting Natuur & Milieu verantwoordelijk voor ruim een kwart van de Nederlandse CO₂-uitstoot. Die emissie moet dus in navolging van het klimaatakkoord binnen dertien jaar met bijna de helft worden verminderd. Minder? Kan een economie die gebaseerd is op investeringen en groei krimpen? En nog wel met de helft? De veeboeren van koeien, varkens, schapen en geiten hebben geïnvesteerd in ultramoderne megastallen en de schulden lopen in de miljoenen euro's die met rente aan de banken moeten worden terugbetaald. En de voorspellingen zijn gunstig dat de wereld tot 2023 1,6 procent meer vlees per jaar nodig heeft. Dat is 57,8 miljoen ton vlees meer, waarvan 28,3 miljoen ton kip, 16,7 miljoen ton varkensvlees, 9 miljoen ton rundvlees en 3,8 miljoen ton schapenvlees. De globaliserende markt lonkt want afzetkansen zijn er in overvloed. Niets en niemand kan nog een kant uit in deze globaliserende markt; dan alleen de kant van meer expansie en meer vervuiling. Hoe nu verder? Is er een uitweg te vinden om de welvaart te behouden en de negatieve externaliteiten weg te werken? Zou invoeren van vliegtax helpen, waarmee het vliegen duurder wordt gemaakt? Het ontlokt een prijenslag in een extreem

sterk concurrerende internationale luchtvaartmarkt. Het zet geen zoden aan de dijk. Alternatieven zijn er niet, alleen op de korte afstand binnen Europa met de trein. Zijn er mondiale afspraken te maken? In de vrije markt? Onmogelijk. Sommige landen in het Midden-Oosten subsidiëren hun luchtvaartmaatschappijen om de concurrentieslag te winnen. Pieter Elberts directeur Air France-KLM: 'Je kunt stoppen met groeien, maar anderen doen dat niet. Dan laten we ons het kaas van het brood eten. Dat moeten we niet laten gebeuren.' De zuivelproducten, de eieren, (60 procent is export) de kippen en het vlees moeten de grens over en tal van tropische versproducten, zoals bananen, ananas, kiwi's, perziken, avocado's, citrusfruit en noten moeten worden ingevoerd. Schiphol moet groeien. De wereldwijde vloot van passagiersvliegtuigen zal over twintig jaar twee keer zo groot zijn. De raming komt uit op 48.000 toestellen in 2038 volgens Airbus. En blijft de economie met 4,4 procent groeien dan komen daar nog eens 26.500 extra vliegtuigen bij. Bij een ongebreidelde groei zal volgens berekeningen de luchtvaart evenveel CO₂ uitstoten in 2040 als Nederland tegen die tijd in zijn totaal. Dit voorbeeld van Schiphol kan doorgetrokken worden naar alle sectoren van de markt waar groei en rendement een vereiste zijn om commercieel succesvol te zijn. En al die sectoren dragen bij aan vervuiling van het milieu. Is er geen ander economisch concept te vinden, een nieuw idee, dat aansluiting vindt bij de wetenschappelijke en technologische mogelijkheden die thans beschikbaar zijn om de welvaart te behouden en het welzijn te verbeteren, waaronder een gezond leefklimaat? Er moet toch een idee mogelijk zijn dat het probleem van groei

en vervuiling gezamenlijk oplost? Het zal niet eenvoudig zijn om dat economisch model te vinden waar algemene consensus en zelfs gemeenschappelijk enthousiasme over ontstaat. Een economie die door alle politieke partijen van uiterst links tot rechts, van nationalisten tot globalisten wordt begroet. Een systeem dat socialisten, confessionelen en liberalen verenigt, maar dat ook door elke belangenorganisatie wordt toegejuicht. Kortom, te mooi om waar te zijn; een nieuw economisch model dat op een brede consensus kan rekenen omdat het een ultieme oplossing biedt voor de toekomst. Dat zou heel opmerkelijk zijn, want het is juist een van die minder geslaagde kenmerken van het neoliberalisme, dat het partijen recht tegenover elkaar zet, die de eigen belangen uitspelen in concurrentieposities; het is een regelrechte vechteconomie van verdringing, waarin macht in brede zin de doorslag geeft; waar vervolgens politieke partijen, lobbyisten, vakbonden en stakingen nodig zijn om de eigen belangen te verdedigen. Met andere woorden: het huidige liberale economisch systeem verdeelt mensen in kansrijke en kansarme groepen, grofweg in rijk en arm. Een nieuw economisch systeem zou idealiter moeten verenigen, omdat er een wederzijds belangen zijn die even zwaar wegen voor iedereen. Zo'n economie speelt geen bevolkingsgroepen tegen elkaar uit, met pechvogels en geluksvogels, maar heeft het kenmerk van solidariteit hoog in de waardenschaal voor wie daarachter staan. Voor velen is dit vooruitzicht onwaarschijnlijk. Want de vraag is reëel: is het wel mogelijk een nieuw economisch systeem te ontwikkelen dat op zichzelf duurzaam is en uiterst stabiel met een vernieuwde democratie? Dat nieuwe ontwerp is nu een van de redenen waarom de

wereld toe is aan een ander economisch systeem. De andere reden is de dwingende noodzaak dat de groei wel moet stoppen, omdat we anders omkomen in politieke chaos, vervuiling en ongekennde natuurrampen.